

- ¹ Бабаев В. К. Правовая жизнь в современной России: теоретико-методологический аспект / В. К. Бабаев // Государство и право. – 2007. – № 2. – С. 119.
- ² Трофимов В. В. Правовая жизнь в современной России: теоретико-методологический аспект / Трофимов В. В. – Саратов: Издательство ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2005 – 528 с. – С. 125.
- ³ Гегель Г. В. Ф. Сочинения : в 8 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1975. – Т. 1: Философия религии. – 1965. – 532 с. – С. 275.
- ⁴ Матузов Н. И. Правовая система развитого социализма / Н. И. Матузов // Современное государство и право. – 1983. – № 1. – С. 18.
- ⁵ Скакун О. Ф. Теорія держави і права / Скакун О. Ф. – Харків: Консум, 2000. – 656 с. – С. 258.
- ⁶ Оніщенко Н. М. Правовая система: проблемы теории / Оніщенко Н.М. – К. : Институт держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2002. – 352 с. – С. 37.
- ⁷ Трофимов В. В. Вказана праця.
- ⁸ Оніщенко Н. М. Вказана праця. – С. 286, 288.
- ⁹ Малько А. В. Категория «правовая жизнь»: проблемы становления / А. В. Малько // Государство и право. – 2001. – № 5. – С. 5.
- ¹⁰ Там само. – С. 5.
- ¹¹ Затонський В. А. Правовая активность как способ правовой жизни объект правовой политики: позитив и негатив / В. А. Затонський // Правовая политика и правовая жизнь. – 2005. – № 2. – С. 33-34.
- ¹² Малько А. В. Вказана праця. – С. 7.
- ¹³ Там само. – С. 6.
- ¹⁴ Мельник З. Правова система: теоретичні питання / Зоя Мельник // Юридичне Україна. – 2005. – № 11 (35). – С. 8.
- ¹⁵ Оніщенко Н. М. Вказана праця. – С. 129.
- ¹⁶ Кухарчук Т. В. Правовая система и система законодательства: автореферат диссертации на кандидата юридических наук: спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история учений о праве и государстве» / Т. В. Кухарчук. – Москва, 1998. – 233 с.
- ¹⁷ Алексеев С. С. Общая теория права; учеб. – 2-е изд., пре раб и доп. / Алексеев С. С. – М.: ТК Велби, Проспект, 2008. – 576 с. – С91.
- ¹⁸ Шиянов В. А. Правовая система и правовая жизнь общества: теоретический аспект взаимодействия: диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук: 12.00.01 / Шиянов Владимир Алексеевич. – Москва, 2008. – 179 с.
- ¹⁹ Там само.

Резюме

У статті розкрито теоретичний аспект пізнання двох юридичних категорій: «правове життя» і «правова система». Проаналізовано ці категорії та їх взаємозв'язок і взаємозалежність.

Ключові слова: категорія, правове життя, правова система, взаємозв'язок, взаємозалежність.

Резюме

В статье раскрыто теоретический аспект двух юридических категорий: «правовая жизнь» и «правовая система». Проанализированы эти категории, их взаимосвязь и взаимозависимость.

Ключевые слова: категория, правовая жизнь, правовая система, взаимосвязь, взаимозависимость.

Summary

Theoretical aspect of two legal categories: «the legal life» and «legal system» is opened and also it is analysed these categories, their interrelation and interdependence.

Key words: a category, legal life, legal system, interrelation, interdependence.

Отримано 15.09.2010

О. В. МОСКАЛЮК

Олександр Володимирович Москалюк, асистент кафедри Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗМІСТОВНОГО ТА ТЕМПОРАЛЬНОГО ПРИНЦИПІВ ПОДОЛАННЯ КОЛІЗІЙ НОРМ ПРАВА: ТРАДИЦІЙНИЙ ТА НОВІТНІ ПІДХОДИ

Колізії норм права зумовлюють необхідність їх подолання в юридичній практиці, тобто необхідність здійснити вибір однієї з двох норм, які перебувають в суперечності з метою вирішення конкретних життєвих

ситуацій. У більшості випадків подолання колізій здійснюється шляхом використання колізійних норм або вироблених теорією права колізійних принципів «кожний наступний акт скасовує дію попереднього з того ж питання», «спеціальна норма (закон) скасовує дію загальної норми (закону)», «у випадку суперечності застосовуються норми, що мають більш високу юридичну силу».

Значно складнішою є проблема подолання складних випадків колізій, які виникають при співпадінні (збігові) колізійних принципів, оскільки співпадіння колізій призводить до конкуренції колізійних правил. У межах даної статті ми розглянемо питання збігу темпоральної і змістовної колізії, що виникає внаслідок більш пізнього прийняття загальної правової норми, яка охоплює відносини, регламентовані раніше прийнятими спеціальними приписами. При змістовно-темпоральній колізії в конкуренції перебувають два колізійних принципи: темпоральний принцип, який передбачає, що наступна (у даному випадку загальна) норма скасовує дію попередньої норми і змістовний принцип, який означає, що спеціальна норма (старіша норма) скасовує дію загальної (новішої норми). Очевидно, що одночасно дані правила застосовані бути не можуть, оскільки темпоральний критерій передбачає вибір більш пізньої загальної норми, в той час як змістовний критерій передбачає вибір саме спеціальної норми, незважаючи на те, що така норма прийнята раніше загальної норми. Отже, питання співпадіння змістовного і темпорального принципу має як теоретичне, так і практичне значення.

Актуальність обраної теми зумовлюється також тим, що останнім часом у правозастосовній практиці спостерігається тенденція до використання нових підходів при подоланні зазначеної колізії. Складність подолання змістовно-темпоральних колізій підтверджується також тим, що в підручниках та навчальних посібниках з теорії держави і права при розгляді питання колізій норм права подолання складних колізій (співвідношення колізійних принципів) часто взагалі не розглядається¹.

Виходячи з викладеного, метою даної статті є встановлення науково обґрунтованих правил подолання складних змістовно-темпоральних колізій норм права.

Для досягнення даної мети вважаємо за необхідне виконати наступні завдання:

- 1) проаналізувати існуючі теоретичні підходи щодо співвідношення темпорального та змістовного правила подолання колізій норм права;
- 2) сформулювати критерії, які необхідно використовувати при подоланні змістовно-темпоральних колізій.

У теорії права існує три точки зору щодо співвідношення темпорального і змістовного правила розв'язання колізій норм права.

Перша точка зору. При збігові темпоральної та змістовної колізії перевагу має змістовний принцип подолання колізій норм права. Даний підхід є традиційним для теорії права² та галузевих юридичних наук³. Така позиція відображена і в більшості сучасних підручників з теорії права⁴. Підтверджується такий підхід і практикою Конституційного Суду Російської Федерації⁵. Дана позиція обґрунтовується тим, що законодавець виходить з інтересів збереження системи права, з необхідності стабільного регулювання суспільних відносин⁶.

В основі правила пріоритету спеціального критерію над змістовним лежить презумпція розумності законодавця: якби законодавець прагнув змінити спеціальну норму, він змінив би її безпосередньо шляхом внесення змін до спеціальної норми, а не змінюючи загальну норму. Отже, змінивши загальну норму, залишивши без змін спеціальну, він тим самим прагнув зберегти спеціальне регулювання відповідної сфери суспільних відносин.

Друга точка зору. При збігові темпоральної та змістовної колізії пріоритет має темпоральне правило подолання колізій норм права: застосовується норма акта, прийнятого пізніше. Саме така позиція відображена в законах про нормативно-правові акти республік Білорусії (ст. 71), Узбекистану (ст. 14) та Казахстану (ст. 6). Дані закони передбачають лише ієрархічне та темпоральне правило подолання колізій норм права. При цьому про наявність змістовного правила розв'язання колізій норм права в зазначених законах взагалі не згадується. Така точка зору відображена і в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» від 18.12.2009 р. № 14, де в абз. 3 п. 2 серед правил подолання колізій норм права відсутнє змістовне правило розв'язання колізій.

Дана точка зору може бути пояснена наступним чином. Логіка підходу переваги спеціального принципу подолання колізій зрозуміла: при встановленні спеціальних правил нормотворець враховує всі обставини з якими пов'язується настання правових наслідків; у разі, якщо існує потреба змінити відповідне правило, це доцільно робити шляхом прямої вказівки на скасування або зміну спеціального закону. Однак, на початку третього тисячоліття таке обґрунтування стає все більш неактуальним. Колосальна кількість джерел права ускладнює зміни до усіх прийнятих раніше спеціальних норм... Тому в сучасних умовах для того, щоб запровадити більш-менш істотні зміни у правовому регулюванні, запровадивши нове загальне правило, законодавець повинен не лише прийняти загальну норму, а і безпосередньо внести зміни до всіх спеціальних норм, що їй суперечать. Можливо, це було реальним за часів римського права; проте при існуючій кількості нормативно-правових актів така задача є надважкою⁷.

Таким чином пріоритет темпорального правила над змістовним правилом подолання колізій норм права може бути пояснений тим, що саме остання за часом прийняття норма виражає дійсну волю законодавця.

Третя точка зору, якої притримуємося і ми. При співпадінні темпорального і змістовного правила подолання колізій норм права відсутнє універсальне абстрактне правило подолання колізій норм права. Даний

підхід щодо співвідношення темпорального та змістовного правила розв'язання колізій норм права було передбачено в законі України «Про нормативно-правові акти», повторно ветою Президентом України. У ч. 2 ст. 71 даного закону було передбачено: «у разі виявлення суперечностей (колізій) між положеннями різних нормативно-правових актів, які мають однакову юридичну силу, застосовуються положення нормативно-правового акта, що набрав чинності пізніше, або положення того нормативно-правового акта, який встановлює спеціальні положення». Зі змісту даної статті можна зробити висновок, що законодавець планував передбачити відсутність заздалегідь визначеного співвідношення між темпоральним та змістовним правилом подолання колізій норм права.

Слід зазначити, що даний підхід існує, наприклад, в правовій доктрині Німеччини поруч з традиційним класичним підходом «пізніша загальна норма не скасовує дію більш ранньої спеціальної норми». Так, у курсі німецького цивільного права викладена наступна позиція. Зі встановлення нового загального положення не можна зробити однозначного висновку про відміну спеціальних приписів в силу правила «*lex posterior generalis non derogat legi priori specialis*» («пізніший загальний закон (норма) не скасовує попередній спеціальний»). Спеціальні приписи вважаються відмінними загальними лише в тому випадку, коли можна з достатньою впевненістю встановити наявність спрямованого на цю ціль наміру законодавця. Можливі ж протиріччя між правовими нормами необхідно вирішувати виходячи з духу законодавчого акту в цілому, а не схематично⁸.

Відсутність абстрактного співвідношення між темпоральним та змістовним правилом подолання колізій норм права все частіше обґрунтовується і в російській науковій юридичній літературі. Як зазначає І. Альоніна, головна причина неможливості побудови єдиної універсальної логічно побудованої схеми, придатної для любых співвідношень правових невідповідностей, криється в самому характері таких правових явищ як колізії юридичних приписів. Тому для подолання складних темпорально-змістовних колізій необхідно використовувати комплекс критеріїв, при допомозі яких розв'язується така колізія правових норм⁹. Схожої точки зору дотримується Д. Агашев і М. Заніна¹⁰. В українській юридичній даний підхід обґрунтовується А. Мірошніченком¹¹.

На наше переконання, підхід рівності темпорального і змістовного правила вирішення колізій може бути аргументований наступним чином. В основі як темпорального, так і змістовного правила подолання колізій норм права лежить презумпція (припущення) розумності законодавця: законодавець завжди мислить послідовно й ніколи не впадає у протиріччя сам із собою. У контексті подолання темпоральних колізій дана презумпція означає, що приймаючи нову норму, яка інакше врегульовує суспільні відносини ніж стара норма, законодавець тим самим врахував зміни, які відбулися з часу прийняття старої норми, а отже саме нову норму слід застосовувати як більш прогресивну. У межах змістовного правила подолання колізій презумпція розумності законодавця пояснюється тим, що наявність спеціальної норми свідчить про наявність спеціальної цілі законодавця: врегулювати певний різновид суспільних відносин інакше, оскільки такі відносини мають свої особливості, які і були враховані законодавцем при прийнятті спеціальної норми.

Таким чином, навряд чи можна стверджувати, що при збігові темпоральної і змістовної колізії темпоральний чи змістовний принцип має абстрактну перевагу. Обидва колізійні принципи мають однакову правову природу, що й зумовлює їх юридичну рівність, а отже і неможливість визначення абстрактного співвідношення між темпоральним та змістовним критерієм подолання колізій норм права. Цією обставиною пояснюється принципова відмінність між співвідношенням темпорального і змістовного принципу подолання колізій і співвідношенням темпорального (змістовного) правила з ієрархічним правилом пріоритету норми акту, який має вищу юридичну силу. Ієрархічний принцип подолання колізій норм права має принципово іншу правову природу. Він зумовлюється ієрархічною структурою законодавства і принципом законності, який в тому числі передбачає, що норми акту нижчестоящого органу державної влади не повинні протирічити нормам акту вищестоящого органу. Тому у випадку збігу ієрархічної колізії з змістовною (темпоральною) колізією застосовується акт вищестоящого органу незалежно від часу прийняття нижчестоящого акту або спеціального характеру норм, виданих (прийнятих) нижчестоящим органом. Інший би підхід зруйнував би всю систему законодавства.

Ще одним аргументом на користь підходу рівності темпорального і змістовного правила подолання колізій норм права може бути також і той факт, що навіть прихильники підходу пріоритету спеціального критерію над темпоральним відмічають, що такий підхід не вдається підтвердити ні теоретичними положеннями, ні шляхом використання конструкції актуальної волі, ні відношенням загальних принципів, ні виключень з них¹². Ми вважаємо, що традиційний пріоритет спеціального критерію відносно темпорального по суті ґрунтується на певній історичній традиції та догматичних підходах, які в сучасних умовах потребують суттєвої ревізії.

Водночас слабкою стороною підходу рівності темпорального і змістовного правила подолання колізій норм права є те, що застосування такого підходу на практиці може призводити до формування неоднакової правозастосовної практики, що слід розглядати як порушення однієї зі змістовних вимог принципу правової визначеності: повинна існувати практика однакового застосування закону¹³. Тому особливої уваги потребує питання визначення критеріїв, на підставі яких змістовне або темпоральне правило подолання колізій матиме пріоритет при подоланні конкретних випадків змістовно-темпоральних колізій. Зупинимося на даному питанні більш детально.

В юридичній літературі в межах підходу визнання відсутності заздалегідь визначеної ієрархії між

змістовним та темпоральним принципом подолання колізій норм права пропонується використовувати наступні критерії.

При відповіді на питання, який колізійний принцип повинен мати пріоритет (змістовний чи темпоральний) слід використовувати телеологічний спосіб тлумачення. У такому випадку вибір правової норми залежить від відповіді на питання: чи зумовлений відхід від диференційованого регулювання з точки зору зміни змісту суспільних відносин у часі¹⁴ (чи змінилися суспільні відносини настільки, що зникла потреба в диференційованому регулюванні відповідної сфери суспільних відносин (існуванні спеціальної норми)). При стверджувальній відповіді на це питання вибір правової норми здійснюється на користь загальної норми, яка розміщена в пізніше прийнятому акті. При негативній відповіді – змістовне правило (спеціальна норма) розв'язання колізій норм права матиме пріоритет над темпоральним (нормою акта, прийнятого пізніше). Пояснимо застосування даного критерію за допомогою прикладу, наведеного І. Альоніною¹⁵. У трудовому законодавстві передбачене загальне правило: нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень (ч. 1 ст. 50 КЗпП). З метою охорони праці окремих категорій працівників ст. 51 КЗпП передбачила скорочену тривалість робочого часу (36 годин на тиждень). У даному випадку така колізія розв'язується шляхом застосування принципу пріоритету спеціальної норми. Гіпотетично уявимо дві ситуації. Ситуація № 1: у норму, яка встановлює загальну тривалість робочого часу, актом, виданим пізніше, вноситься зміни, які збільшують тривалість робочого часу з 40 до 42 годин в тиждень. Ситуація № 2. Уявимо, що більш пізнім законом було внесено зміни до загальної норми, внаслідок чого була скорочена загальна тривалість робочого часу до 35 годин на тиждень. У цьому випадку так само матиме місце співпадіння двох видів колізій: змістовної та темпоральної.

У першому варіанті пріоритет матиме спеціальна норма, незважаючи на те, що вона була прийнята раніше. У другому випадку – пріоритет матиме загальна норма, яка була прийнята пізніше. При цьому при визначенні пріоритету однієї з двох колізійних норм в обох випадках необхідно керуватися цілями введення в закон спеціальної норми. Ціллю прийняття спеціальної норми є необхідність підвищеного захисту осіб, яким встановлюється скорочена тривалість робочого часу. Тому в першій ситуації пріоритет матиме спеціальна норма, оскільки вона забезпечуватиме підвищений захист відповідної категорії працівників, в другому випадку – пріоритет матиме загальна норма, оскільки застосування раніше прийнятої спеціальної норми буде суперечити цілі прийняття відповідної спеціальної норми – підвищений захист відповідної категорії працівників.

Як критерій вибору темпорального або змістовного принципу подолання колізії правових норм використовується також принципи права: необхідно обирати ту правову норму, яка в більшій мірі відповідає принципам права незалежно від часу її прийняття чи ступеня її конкретності. Так, Конституційний Суд Російської Федерації, розглядаючи колізію між рівними за юридичною силою законами (Кодексу про адміністративні правопорушення та закону «Про застосування контрольно-касових машин при здійсненні грошових розрахунків з населенням»), вирішив дану колізію на користь Кодексу про адміністративні правопорушення, як акту прийнятого пізніше, незважаючи на спеціальний характер закону «Про застосування контрольно-касових машин при здійсненні грошових розрахунків з населенням». Дана колізія була вирішена шляхом системного тлумачення ст. 2 Конституції РФ (за своїми змістовними характеристиками дана стаття є тотожною ст. 3 Конституції України) та шляхом застосування в якості критерію розв'язання колізій норм права принципу гуманізму (в межах даного рішення вживається поняття «принцип гуманності закону в правовій державі»). Таким чином пріоритет був наданий нормі Кодексу про адміністративні правопорушення як нормі, яка встановлювала більш м'який захід відповідальності за вчинене правопорушення¹⁶.

Ми вважаємо, що вказані критерії не можуть розглядатися як взаємовиключні, а отже повинні застосовуватися одночасно. Пояснимо нашу позицію. Вище ми вже зазначали, що в основі темпорального та змістовного принципу подолання колізій лежить презумпція розумності законодавця. Так само презумпція розумності законодавця покладена і в основу правила «більш пізній загальний закон не скасовує дію більш раннього спеціального». Очевидно, що саме презумпція розумності законодавця повинна бути використана і при подоланні змістовно-темпоральних колізій. Постає питання: як саме повинна бути сформульована така презумпція розумності законодавця з врахуванням вище наведених нами критеріїв визначення пріоритету змістовного (темпорального) принципи подолання колізій.

Ми пропонуємо таку формулу. Презумпція розумності законодавця означає, що законодавець завжди мислить послідовно і ніколи не впадає в протиріччя з самим собою. Таким чином, при виборі норми, яка підлягає застосуванню необхідно виходити з того, що правове регулювання здійснюється законодавцем шляхом конкретизації принципів права, а тому при подоланні змістовно-темпоральних колізій вибір темпорального або змістовного критерію подолання колізій повинен відбуватися шляхом співставлення норм, які перебувають в колізії принципам права. У свою чергу телеологічний спосіб тлумачення дозволяє співвіднести ціль прийняття більш пізньої загальної норми з ціллю раніше прийнятої спеціальної норми і таким чином встановити критерій (колізійний принцип), яким слід керуватися при подоланні змістовно-темпоральної колізії.

Отже, підсумовуючи викладене, вважаємо за необхідне зробити наступні висновки.

При подоланні змістовно-темпоральних колізій відсутня задалегідь визначена абстрактна ієрархія співвідношення між темпоральним та змістовним принципом подолання колізій норм права.

При подоланні змістовно-темпоральних колізій вибір правової норми повинен здійснюватися шляхом застосування принципів права.

Крім того, при визначенні норми, яка підлягає застосуванню, необхідно дати відповідь на питання: чи змінилися суспільні відносини настільки, що зникла потреба в диференційованому регулюванні відповідної сфери суспільних відносин. При стверджувальній відповіді застосовувати необхідно темпоральний принцип подолання колізій норм права, при негативній – змістовний*.

¹ Напр. Хропанюк В. Н. Теория государства и права: Учебное пособие для высших учебных введений / Под ред. профессора В. Г. Стрекозова. – М.: «Дабахов, Ткачев, Димов». 1995. – С. 263; Доржиев Ж. Б. Теория государства и права. Улан-Удэ: ВСГТУ, 2006 г. – С. 184; Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, перераб. и доп. / Отв. ред. проф. М. Н. Марченко. – Том 3. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – С. 422.

² Власенко Н. А. Коллизионные нормы в советском праве. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1984. – С. 93-95; Погребняк С. П. Колізії в законодавстві України та шляхи їх переборення. – Дис. ... к.ю.н. ...12.00.01. – Х.: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2001 – С. 123-125; Марченко М. Н. Источники права: учеб. Пособие. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – С. 166.

³ Каплина О. В. Колізії норм кримінально-процесуального права і шляхи їх подолання // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1. – С. 206; Ершов В. Коллизии трудовых норм // Советская юстиция. – 1993. – № 19. – С. 21.

⁴ Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – С. 318; Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2006. – С. 417.

⁵ напр. Постановление Конституционного Суда РФ от 29.06.2004 № 13-П «По делу о проверке конституционности отдельных положений статей 7, 15, 107, 234 и 450 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с запросом группы депутатов Государственной Думы» // [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://nalog.consultant.ru/doc48286.html>

⁶ Власенко Н. А. Вказана праця. – С. 93.

⁷ Мірошніченко А. М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні: Монографія. – К.: Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2009. – С. 212.

⁸ Курс германского гражданского права: Введение и общая часть. Перевод с немецкого. Т. 1: Полут. 1 / Эннекперус Л.; Под ред.: Генкин Д. М. (предисл.), Новицкий И. Б. (предисл.); Пер.: Граве К. А. – М.: Иностр. Лит., 1949. – С. 55-58/

⁹ Алена И. В. Коллизии в трудовом праве: дис. ... к.ю.н. ...12.00.05. – Омск: Омский государственный университет, 2000. – С. 172/

¹⁰ Агашев Д. В. Коллизии в праве социального обеспечения России: дис. ... к.ю.н. ... 12.00.05. – Томск: Томский государственный университет, 2003. – С. 198; Занина М. А. Коллизии норм права равной юридической силы (понятие, причины, виды): дис. ... к.ю.н. ... 12.00.01. – Москва: Российская академия правосудия, 2008. – С. 96/

¹¹ Мірошніченко А. М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні: Монографія. К.: Алеута; КНТ, 2009. – С. 216.

¹² Власенко Н. А. Коллизионные нормы в советском праве. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1984. – С. 93.

¹³ щодо змісту даної вимоги принципу правової визначеності див. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістова характеристика): Монографія. – Х.: Право. – с. 190

¹⁴ Агашев Д. В. Коллизии в праве социального обеспечения России: дис. ... к.ю.н. ... 12.00.05. – Томск: Томский государственный университет, 2003. – С. 198.

¹⁵ Алена И. В. Коллизии в трудовом праве: дис. ... к.ю.н. ...12.00.05. – Омск: Омский государственный университет, 2000. – С. 172-173.

¹⁶ Постановление Конституционного Суда РФ от 12.05.1998 № 14-П «По делу о проверке конституционности отдельных положений абзаца шестого статьи 6 и абзаца второй части первой статьи 7 Закона Российской Федерации от 18 июня 1993 года «О применении контрольно-кассовых машин при осуществлении денежных расчетов с населением» в связи с запросом Дмитровского районного суда Московской области и жалобами граждан» // [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=18728>

Резюме

Стаття присвячена дослідженню подолання складних випадків колізій норм права. Проаналізовані існуючі теоретичні підходи. Автор робить висновок, що подолання таких колізій повинно здійснюватися шляхом використання принципів права та телеологічного способу тлумачення правових норм.

Ключові слова: колізія норм права, більш пізній акт, спеціальний закон, колізійний принцип, телеологічний спосіб тлумачення.

Резюме

Статья посвящена исследованию преодоления сложных случаев коллизий норм права. Проанализированы существующие теоретические подходы. Делается вывод, что преодоление таких коллизий должно осуществляться путем использования принципов права и телеологического способа толкования правовых норм.

* Слід зауважити, що проблема співвідношення темпорального та змістовного правила розв'язання колізій норм права наявна лише за умови, коли спеціальна норма (а не нормативно-правовий акт) протирічить загальній нормі, розташованій в пізніше прийнятому нормативному акті. Якщо ж в колізії між собою перебуває прийнята пізніше спеціальна норма, розташована в загальному акті з загальною нормою, розташованою в спеціальному акті, прийнятому раніше, то в даному разі відсутнє співпадіння темпорального та змістовного правила розв'язання колізій норм права, оскільки відповідно до змістовного правила розв'язання колізій норм права пріоритет матиме спеціальна норма (а не акт), яка до того ж буде прийнята пізніше.

Ключевые слова: коллизия норм права, более поздний акт, специальный закон, коллизионный принцип, телеологический способ толкования.

Summary

The article is devoted to research of overcoming hard cases of conflicts of laws. The theoretical approaches are analyzed. The author substantiates the conclusion that overcoming hard cases of conflicts of laws must be carried out with legal principles and teleological interpretation of legal rules.

Key words: conflict of laws, lex posterior, lex specialis, conflict principle, teleological interpretation of legal rules.

Отримано 28.09.2010

Г. Б. ПОЛИЩУК

Ганна Борисівна Полищук, здобувач Київського університету права НАН України

**МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ
В ПРОЦЕСІ КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА**

У сучасному суспільстві громадяни та юридичні особи постійно стикаються з певними правовими положеннями, які вміщені в законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах. Їх змістом є певні вимоги, заборони та дозволи, що зумовлюють поведінку суб'єктів та закріплюють відповідні юридичні наслідки, які настають у випадку невиконання юридичного обов'язку або порушення прав та інтересів інших осіб. Кожна держава прагне встановити чіткий порядок суспільних відносин, який забезпечується і гарантується за допомогою правових норм. Сучасне становлення державно-правових інституцій в Україні невід'ємно пов'язане із вдосконаленням чинного законодавства. У свою чергу необхідність оновлення законодавчої бази України, що здійснюється в контексті проведення системи реформ державно-політичного життя, вимагає всебічного дослідження та удосконалення всіх інституцій, які забезпечують ефективність, результативність та якість юридичних документів, що націлені на впорядкування різноманітних сфер суспільних відносин. Центральне місце серед засобів гарантування якості юридичних документів є правила та прийоми юридичної техніки, метою яких є забезпечення оформлення форми і змісту нормативно-правових актів в процесі їх розробки й прийняття. Інститут юридичної техніки посідає важливе місце і в межах правотворчого процесу, маючи визначальне значення, змістом якого є спрямованість на удосконалення нормопроектної діяльності та правотворчого процесу, націленість на покращення якості законодавчої бази в цілому та окремих юридичних документів і їх проектів, зокрема.

Історія правової думки також нараховує значну кількість поглядів, які стосуються проблем юридичної техніки, а саме якості структурної і змістовної побудови нормативно-правових актів. Платон у своїй роботі «Законодавство» акцентував увагу на тому, що при створенні законодавчих актів основною метою є максимальне уникнення колізійності між законодавчими актами¹. У свою чергу Аристотель стверджував про змістовну досконалість законів з метою недопущення в подальшому постійних змін, що вносяться до діючих юридичних документів².

З часом у правовій думці XVII – XVIII століття виникають погляди щодо необхідності вироблення певних правил розробки законів, яких слід неухильно дотримуватись, причому обґрунтовуються вимоги, які є актуальними і на сьогодні: викладення закону має бути лаконічним, а речення простими...; слова, які використовуються, мають бути однозначними...; доцільно застосовувати мотивування закону» та інші³.

Ш-Л. Монтеск'є наголошував на негативності наслідків порушення правил розробки законів, що призводить до появи декларативних (недіючих) законів, які послаблюють дію інших нормативно-правових актів законодавства⁴. І. Бентам надавав власне визначення окремим правилам техніки розробки законів, які, у свою чергу, безпосередньо впливають на формування ознак закону, тим самим простежуючи пряму залежність між дотриманням правил розробки законів та рівнем ефективності і досконалості нормативно-правових актів⁵. Отже, вказані погляди класиків юридичної думки ще раз підтверджують важливість і визначальну роль юридичної техніки в процесі розробки проектів нормативно-правових актів.

Залежності від актуальності перетворення та реформування законодавчої бази підвищується увага до проблематики юридичної техніки. Незважаючи на відсутність єдності серед думок науковців щодо сутності і природи юридичної техніки, в цілому спостерігається єдність у поглядах науковців відносно доцільності вироблення єдиних правил розробки й прийняття проектів юридичних документів, а також вироблення єдиних критеріїв, яким мають відповідати проекти документів.

Підвищення інтересу щодо дослідження інституту юридичної техніки спостерігається на початку 60-х років XX століття. Цей період пов'язаний з іменами М. О. Голодного, Д. А. Керімова, А. С. Піголкіна, на-